

UDC(УДК) 340:15(379.871) "1981"

Сіромська Ганна Миколаївна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: asiromska@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-5322-4994

ЗАКОН «ПРО ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН В СРСР» 1981 РОКУ: ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. Проаналізовано ухвалення, головні положення та особливості застосування Закону «Про правове становище іноземних громадян в СРСР» 1981 р. Установлено, що прийняття цього Закону, зокрема, було зумовлене необхідністю врегулювання основних аспектів перебування іноземних туристів на території Радянського Союзу. Розглянуто ключові положення Закону 1981 р. з акцентом на юридичне закріплення прав і свобод іноземців під час їхнього перебування на території СРСР. Наголошено, що формально гарантовані права іноземців не завжди реалізовувалися на практиці з огляду на особливості політичного режиму в країні.

Ключові поняття: іноземні громадяни, туристи, СРСР, правове становище, права і свободи.

Siromska Hanna,
PhD (History), Associate Professor,
Associate Professor of the
Department of Philosophy and Political Science,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: asiromska@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-5322-4994

ACT OF 1981 "ON THE LEGAL STATUS OF FOREIGN CITIZENS IN THE USSR": BASIC PROVISIONS AND APPLICATION

Abstract. The article considers the peculiarities of the legal status of foreign citizens in the Soviet Union as a result of legislative changes in the early 1980s. The *purpose* of the article is to analyze the main provisions and features of the application "On the Legal Status of Foreign Citizens in the USSR" Act of 1981. The research *methodology* is defined by an interdisciplinary approach (history, law) and is based on general scientific and special scientific methods, first of all, retrospection and legal analysis. The study *result* that the adoption of the "On the Legal Status of Foreign Citizens in the USSR" Act in 1981 was, among other things, due to the need to regulate the main aspects of the stay of foreign tourists in the Soviet Union as there was a formal principle that foreigners enjoyed the same rights and freedoms and had the same responsibilities as Soviet citizens, unless otherwise provided by current legislation. Due to this provision, foreigners were endowed with a fairly wide range of socio-economic and personal rights and freedoms, as well as certain political rights and freedoms. At the same time, the use of rights and freedoms by foreign citizens and stateless persons in the USSR should not have harmed the interests of Soviet society and the state, the rights and legitimate interests of the citizens of the USSR. The *conclusions* emphasize that the legal status of foreigners in the USSR was based on the following principles: 1) foreign citizens in the Soviet Union could claim the same rights and freedoms and bear the same obligations as citizens of the USSR; 2) foreigners were treated as equal before the law, regardless of the origin, social and property status, race and nationality, sex, education, language, etc.; 3) certain special restrictions were allowed in respect of citizens of those states in respect of which there were restrictions; 4) the enjoyment of rights and freedoms by foreign citizens in the USSR shouldn't have harmed the "interests of Soviet society". At the same time, the formally guaranteed rights of foreigners were not always realized in practice due to the peculiarities of the political regime in the country.

Key concepts: foreign citizens, tourists, Soviet Union, legal status, rights and freedoms.

Вступ

Правовий статус індивіда вважається однією з найважливіших політико-юридичних категорій, яка безпосередньо пов'язана із політичним режимом, рівнем демократії та дотриманням прав людини. Так історично склалося, що чим вищим є рівень демократії та правопорядку, тим забезпеченішим є правовий статус іноземців і осіб без громадянства на території держави, яку вони відвідують [1, с. 23]. Відповідно до цього принципу, в країнах з авторитарним чи тоталітарним характером правління правове становище іноземних громадян набувало своєї специфіки. Так, правове становище іноземних громадян, тобто сукупність наданих їм прав і покладених на них обов'язків, у Радянському Союзі визначалось передусім внутрішнім законодавством (як на загальнодержавному і республіканському рівнях), тоді як міжнародно-правові норми на практиці часто ігнорувались [2, с. 33].

Загальна правоздатність громадянина СРСР виникала з моменту його народження, а загальна правоздатність іноземця на радянській території – з моменту його вступу у конкретні правовідносини з Радянським Союзом. Єдиного акта, який би регулював правовий статус іноземців аж до початку 1980-х років, не існувало, що можна пояснити закритістю країни та специфічними умовами розвитку туристичної сфери. Відтак система законодавства про іноземців у Радянському Союзі складалася з внутрішніх законодавчих актів, формально з міжнародних угод (Конвенція ООН про статус біженців 1951 р., Віденська конвенція про дипломатичні відносини 1961 р., Пакти про права людини 1966 р.) та міждержавних договорів, укладених між СРСР та іншими державами [3]. Тобто виникало питання збалансування національних інтересів держави із їхніми зобов'язаннями перед міжнародною спільнотою [1, с. 25] (щоправда, в СРСР цим не надто переймалися на практиці, хоч і декларували повагу до міжнародних угод). І тільки ухвалений 1981 р. на основі положень Конституції СРСР 1977 р. Закон «Про правове становище іноземних громадян в СРСР» уперше комплексно регламентував коло «основних» питань, пов'язаних із правовим статусом іноземців у країні. «Основними» їх називали з огляду на те, що вони закладали правові орієнтири поведінки іноземців у Радянському Союзі й становили підґрунтя для інших прав і обов'язків іноземних громадян [4, с. 45].

У радянський час багатьма авторами висловлювалися положення, що нині мають дискусійний характер і, отже, потребують додаткової історико-правової оцінки. З-поміж наукових праць, в яких порушені дотичні до

нашого дослідження питання, передусім варто згадати напрацювання О. Радченко (історія ВАР «Інтурист» в УРСР) [2], М. Бая (еволюція радянського законодавства стосовно іноземних громадян) [3], О. Васильченко (правовий статус іноземців та осіб без громадянства в теорії) [1]. Крім того, певний вклад у розроблення проблеми свого часу зробили Д. Аверін, А. Арбузкін, Л. Галенська, Т. Назаров та ін.

Мета статті – аналіз основних положень та особливостей застосування Закону «Про правове становище іноземних громадян в СРСР» 1981 року.

1. Ухвалення та структура Закону «Про правове становище іноземних громадян в СРСР» 1981 р.

Потреба регулювання перебування іноземних громадян на території Радянського Союзу актуалізувалася в умовах активнішого розвитку туристичної сфери в країні. Про перегляд ставлення до іноземців свідчить те, що про їхні права, свободи й обов'язки згадали у Конституції СРСР 1977 р.; у конституціях 1924 і 1936 рр. подібного не було передбачено [4, с. 21]. Загалом до 1980-х років туризм із маргінальної сфери господарства країни перетворився на важливу складову економіки, наповнюючи казну валютними надходженнями. Та навіть за таких обставин туризм у СРСР був частиною планової економіки й партійної ідеології, напрямку розвитку його централізовано визначалися у Москві [5, р. 218; 219].

Закон «Про правове становище іноземних громадян в СРСР» був ухвалений 24 червня 1981 р. і впроваджувався у дію Постановою Верховної Ради Радянського Союзу з 1 січня 1982 р. Фактично Закон був прийнятий через рік після проведення XXII Літніх Олімпійських Ігор у Москві, коли радянська сторона зіткнулася з багатьма проблемами регулювання перетину кордону і перебування іноземців на своїй території. Документ складався з п'яти частин: 1. Загальні положення. 2. Основні права, свободи і обов'язки іноземних громадян в СРСР. 3. В'їзд і виїзд з СРСР іноземних громадян. 4. Відповідальність іноземних громадян. 5. Прикінцеві положення. Закон складався із 33-х статей [6, с. 23–31]. Зауважимо, що законодавством союзних республік, зокрема Української РСР, регулювалися лише ті питання правового становища іноземних громадян, які віднесені до їх відома законодавством СРСР і Конституцією тієї чи іншої союзної республіки.

Із погляду міжнародного права іноземець на території іншої держави перебував у подвійному підпорядкуванні: він підпорядковувався

правопорядку держави свого перебування і одночасно правопорядку держави свого громадянства. Це могло призводити до певних суперечностей і юридичних колізій. Тож після Другої світової війни утвердилося таке поняття, як «мінімальний міжнародний стандарт поведінки з іноземцями», який значною мірою корелювався із міжнародним стандартом прав людини [7, с. 125]. Проте коли йдеться про Радянський Союз із його вибіркоким підходом до прописаних у міжнародних документах прав людини, не всі права, передусім політичні, могли бути дотримані.

Іноземцями у Радянському Союзі трактувалися особи, котрі не були громадянами СРСР і володіли доказами своєї належності до громадянства іноземної держави. Використання терміна «іноземний громадянин» з юридичного погляду вважається повнішим за термін «іноземець», хоча обидва часто застосовують як синоніми [7, с. 123]. Проте зауважимо, що до прийняття Конституції 1977 р. терміни «іноземці» й «іноземні громадяни» застосовувалися як рівнозначні. Якщо термін чинності документа, який підтверджував іноземне громадянство особи, спливав, і в іноземця не було можливості його пролонгувати, він визнавався на території свого перебування «особою без громадянства» [4, с. 32].

2. Юридично закріплені права та свободи іноземних громадян

У СРСР формально діяв принцип, що іноземці користуються тими самими правами та свободами, і мають ті самі обов'язки, що й радянські громадяни, якщо інше не впливало з чинного законодавства. З огляду на це положення, іноземці наділялися доволі широким колом соціально-економічних та особистих прав і свобод, а також певними політичними правами й свободами. Положення Закону 1981 р. не поширювалися на привілеї та імунітети глав і співробітників дипломатичних і консульських установ [6, с. 31]. Здійснення прав і свобод, що надавалися в СРСР іноземцям, вважалося невіддільним від виконання ними обов'язків, установлених законодавством. Іноземні громадяни та особи без громадянства зобов'язувалися поважати та додержуватися Конституції і законів країни [4, с. 19].

Правове становище іноземців у СРСР ґрунтувалося на таких принципах: 1) іноземні громадяни могли претендувати на такі самі права і свободи та несли такі ж зобов'язання, що й громадяни Радянського Союзу. Наприклад, згідно із ст. 35 Конституції УРСР 1978 р., іноземним громадянам і особам без громадянства гарантувалися передбачені законом права

і свободи, в тому числі й право на звернення до суду та інших державних органів для захисту належних їм особистих, майнових, сімейних та інших прав [8]; 2) іноземці трактувалися рівними перед законом незалежно від походження, соціального й майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови тощо; 3) допускалися певні спеціальні обмеження стосовно громадян тих держав, стосовно яких існували застереження; 4) користування іноземними громадянами в СРСР правами і свободами не мало завдавати шкоди «інтересам радянського суспільства». Від іноземців вимагалось з повагою ставитися до «правил соціалістичного співжиття і звичаїв радянського народу» [6, с. 23–24].

Частина Закону 1981 р., яка окреслювала головні права, свободи й обов'язки іноземних громадян у СРСР, розпочиналася із статті про трудову діяльність. Такий підхід був цілком закономірним, оскільки радянська концепція прав людини віддавала перевагу соціально-економічним правам, трактуючи політичні права похідними від соціально-економічних. Тож Закон наділяв іноземних громадян, котрі постійно проживали на території СРСР, правом працювати в установах і підприємствах у порядку, встановленому для громадян Радянського Союзу. Втім існували обмеження на призначення іноземців на керівні посади (ст. 7). Іноземці, котрі перебували на території СРСР тимчасово, теж мали право займатися трудовою діяльністю, але «якщо це сумісно з метою їх перебування» в країні. Іноземні громадяни могли вступати у професійні спілки й інші об'єднання, існування яких не суперечило радянському законодавству [6, с. 27].

Іноземці, які постійно проживали в Радянському Союзі, могли користуватися на загальних підставах і нарівні з громадянами СРСР правом на відпочинок, охорону здоров'я, житло. Втім, рівень забезпечення цими правами був низький і для радянських громадян, і для іноземців, крім того, ситуація у 1980-х роках тільки погіршилася [9, р. 73]. Водночас радянська сторона наголошувала на тому, що в разі потреби іноземному громадянину в СРСР надавали безкоштовну допомогу, тоді як за таку допомогу в країнах Заходу доводилося чимало платити [10, с. 214].

Радянське законодавство наділяло іноземних громадян певними майновими й особистими немайновими правами. Іноземці володіли правом розпоряджатися майном, зокрема успадковувати й заповідати його. Що цікаво, іноземці могли бути власниками в СРСР житлового будинку та іншого майна; бути автором наукового винаходу, літературного чи мис-

тецького твору, раціоналізаторської пропозиції тощо (ст. 12) [6, с. 26]. Та оскільки земля, підприємства, банки тощо перебували у державній власності, то вони апіорі не могли бути предметом приватної власності чи об'єктом купівлі-продажу [10, с. 220].

До найважливіших прав іноземців у сфері культурного життя належать право на освіту, а також право на користування досягненнями культури, свобода наукової, технічної та художньої творчості. Правом на навчання в СРСР іноземні громадяни володіли незалежно від раси, національності, статі чи соціального статусу [4, с. 113]. Потрібно зазначити, що у Радянському Союзі навчалось чимало студентів із т.зв. «братніх країн» – країн соцтабору, які могли отримувати вищу освіту нарівні з громадянами СРСР (окремі напрями, зокрема медицина, були популярними для багатьох вихідців із «дружніх» африканських та азійських країн). Отже, це право й справді здебільшого реалізовувалося на практиці. Закономірно, що іноземці могли користуватися досягненнями культури в країні свого перебування і ця складова перепліталася з розвитком туристичної сфери. Щоправда, перелік пам'яток культури, які рекомендувалося відвідати й оглянути іноземним громадянам, визначався з позицій правлячого режиму. Спеціальні установи ухвалювали перелік пам'яток, які варто, а які не варто переглядати іноземцям [11].

Коло політичних прав, свобод і обов'язків іноземців, на відміну від каталогу соціально-економічних і культурних, було значно вужчим, аніж у радянських громадян, оскільки володіння такими правами та виконання таких обов'язків пов'язувалося із суверенітетом СРСР. Наприклад, іноземцям гарантувалося свобода совісті, але заборонялося «сіяти ворожнечу і ненависть» через поширення своїх релігійних вірувань [6, с. 27]. Зрозуміло, що пропаганда фактично заборонених у СРСР церков і релігійних деномінацій завершувалася депортацією іноземних громадян. Прикордонники не допускали провезення на територію Радянського Союзу літератури і предметів релігійних обрядів навіть для власного користування. Формально іноземці, які постійно проживали або тимчасово перебували в СРСР, могли користуватися свободою слова і друку, свободою зібрань, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, однак на практиці реалізувати це було дуже складно.

З-поміж прав, які не завжди реалізовувалися, можна виокремити право на вільне пересування територією СРСР і вибору місця проживання. Водночас допуск на власну територію вважався суверенним правом, а не обов'язком

держави [10, с. 215]. Закон 1981 р. апелював до «порядку, встановленого законодавством» і обумовлював обмеження, якщо йшлося про дотримання державної безпеки, охорони суспільного порядку, здоров'я і моральності населення, захисту прав і законних інтересів громадян СРСР (ст. 19). Засобами контролю над іноземцями можна вважати централізоване поселення в обмежене коло готелів і недопуск на так звані режимні території. Під визначення останніх підпадало ледь не чверть міст і сіл Радянського Союзу. Для іноземців були закритими міста, в яких розташовувалися військові об'єкти. Втім на заборону впливали й політико-ідеологічні чинники. До режимних територій, зокрема, належала більша частина Західної України – частково через прикордонний характер, а частково через політичну «неблагонадійність» її мешканців [12, с. 35]. Водночас, прагнучи не допускати закордонних гостей на банально занедбані території, радянська влада оголошувала їх також «режимними». Отримання дозволу на відвідання певного населеного пункту вирішувалося у вищих ешелонах влади і значною мірою залежало від політичних поглядів іноземців, їхніх родинних зв'язків [12]. У 1980-х роках радянські громадяни вважали туриста ознакою добра, носієм ліпшого життя, тому їхнє перебування на територіях «не готових» до прийняття іноземних туристів явно не віталось (навіть, попри те, що кількість туристичних об'єктів у СРСР для іноземців у добу пізнього соціалізму зросла) [13, р. 307].

За іноземцями закріплювалося доволі широке коло особистих прав і свобод, таких як недоторканність особи і житла; право на охорону особистого життя, таємницю листування, телефонних розмов. Однак саме ці права і порушувалися: листи підлягали перлюстрації, а стаціонарні телефони прослуховувалися. В контексті реалізації особистих прав іноземці могли укладати та розривати шлюби з громадянами СРСР й іншими особами відповідно до радянського законодавства (ст. 17). Цікаво, що КДБ СРСР фіксував навіть окремі спроби укладати фіктивні шлюби між іноземцями і радянськими громадянами з метою полегшення виїзду останніх за кордон на постійне місце проживання [14, с. 17]. Іноземні громадяни мали право звертатися до суду та інших державних органів для захисту своїх особистих, майнових, сімейних та інших прав; у судах вони користувалися процесуальними правами нарівні з громадянами СРСР [6, с. 28].

Згідно із ст. 22 Закону 1981 р., на іноземних громадян не поширювалося право обирати і бути обраними в Ради народних депутатів та інші виборні державні органи, а також брати

участь у всенародних голосуваннях. Подібно законодавство визначало і причетність іноземних громадян до військової служби: іноземці вважалися не військовозобов'язаними і не підлягали призову до Збройних Сил СРСР (ст. 23) [6, с. 28]. Характерно, що в цьому плані радянська сторона апелювала до цілком протилежного досвіду США, де з 1951 р. існувало правило, за яким іноземці, які постійно проживали на території США, підлягали призову на військову службу [10, с. 219].

3. В'їзд, транзитний проїзд, виїзд та видворення іноземних громадян з території СРСР

Особливо регулювався в'їзд іноземців на територію СРСР і виїзд із країни, чому присвячувалася третя частина Закону 1981 р. Як і в більшості країн, панувала дозвільна система в'їзду [7, с. 126]. Іноземці могли в'їхати на територію СРСР по діючих закордонних паспортах чи інших документах за дозволом, виданим компетентним органом [15, с. 421]. У в'їзді на територію СРСР, згідно із ст. 24 Закону 1981 р., могли відмовити: 1) в інтересах забезпечення державної безпеки чи охорони державного порядку; 2) якщо це було необхідно для захисту прав інтересів громадян СРСР чи інших осіб; 3) якщо під час попереднього перебування у СРСР були встановлені факти порушення законодавства про правове становище іноземців у СРСР, митного, валютного чи іншого радянського законодавства; 4) якщо під час клопотання про дозвіл на в'їзд іноземець повідомив неправдиву інформацію чи не надав усіх необхідних документів; 5) на основі інших підстав, установлених законодавством [6, с. 28].

Виїзд іноземних громадян із СРСР також відбувався на основі діючих закордонних паспортів. Утім законодавство забороняло виїзд громадянами за таких обставин: 1) якщо існували підстави для притягнення його до кримінальної відповідальності – до завершення розгляду справи; 2) якщо він був засуджений за скоєння злочину – до відбуття покарання чи звільнення від покарання; 3) якщо його виїзд суперечив інтересам забезпечення державної безпеки – до припинення дії обставин, які перешкождали виїзду. Одразу зазначимо, що іноземці, котрі вчинили на території СРСР адміністративні або інші правопорушення, підлягали відповідальності на загальних підставах; 4) якщо існували інші, встановлені законодавством підстави, що перешкождали виїзду [6, с. 29]. Наприклад, виїзд іноземного громадянина з СРСР міг бути відкладений до виконання ним майнових зобов'язань, з якими пов'язувалися суттєві інтереси громадян СРСР

та інших громадян, державних, кооперативних чи інших суспільних організацій.

За порушення іноземними громадянами правил перебування на території Радянського Союзу, тобто проживання без відповідних документів, недотримання встановленого порядку реєстрації чи прописки або пересування і вибору місця проживання, до них могли бути застосовані адміністративні покарання – попередження або штраф у розмірі до 50 крб. (стягненнями займалися органи внутрішніх справ). Злісне порушення іноземцями правил перебування в СРСР тягло кримінальну відповідальність, почасти регульовану спеціальними рекомендаціями ООН від 1978 р. [16, с. 100–101]. Окрім того, іноземцю могли зменшити час перебування на території СРСР – насамперед тоді, коли зникли підстави для його подальшого перебування. Рішення про зменшення терміну перебування ухвалювали органи внутрішніх справ [6, с. 61–62].

Ст. 26 Закону 1981 р. передбачала також право транзитного проїзду (в'їзду і виїзду) іноземних громадян через територію Радянського Союзу. Такі громадяни зобов'язувалися слідувати визначеним маршрутом і не відхилятися від нього. Вони володіли правом зупинитися на території СРСР за наявності дозволу, виданого компетентними органами. За порушення правил транзитного перебування на території СРСР іноземного громадянина могли оштрафувати або видворити за межі держави [6, с. 30]. Положення Закону 1981 р. розвинули і конкретизували Закон «Про державний кордон СРСР», ст. 9 якого визначала порядок перетину державного кордону і його контроль, а також постанова Ради Міністрів СРСР «Про затвердження Правил перебування іноземних громадян в СРСР і Правил транзитного проїзду іноземних громадян через територію СРСР» 1984 р. [2, с. 12].

Питання видворення іноземних громадян із території СРСР, відповідно до Закону 1981 р., регламентувала ст. 31, згідно з якою, підставами видворення зазначалися ситуації, коли: 1) дії іноземця суперечили інтересам дотримання державної безпеки чи охорони суспільного порядку; 2) це було потрібно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян СРСР; 3) він грубо порушив законодавство про правове становище іноземних громадян у СРСР, митне або валютне законодавство (наприклад, вдався до обміну валюти у спекулянтів) [17, с. 32]. Рішення про видворення ухвалювалося радянськими компетентними органами зазвичай у взаємодії органів внутрішніх справ із Комітетом державної безпеки [15, с. 415]. Іноземець зобов'язувався

покинути СРСР у термін, указаний у рішенні. Ті, хто ухилявся від виконання рішення про видворення, підлягали затриманню із санкції прокурора і підлягали видворенню у примусовому порядку [6, с. 30]. Як своєрідне доповнення до Закону 1981 р., Президія Верховної Ради СРСР того ж року видала «Постанову про кримінальну відповідальність іноземних громадян за злісне порушення правил перебування в СРСР та транзитного проїзду через територію країни» [2, с. 13].

Висновки

Правове становище іноземних громадян на території СРСР трактувалося як сукупність їхніх прав і обов'язків. Попри свою недоскона-

лість, значення ухвалення Закону 1981 р. полягало в тому, що він був першим нормативним актом, який регламентував комплекс питань правового становища іноземців у СРСР. Він спирався не тільки на принципи Конституції СРСР, а й на правила, що формувалися на практиці й заповнювали прогалини законодавства. Закон формально враховував також положення міжнародних договорів СРСР і виходив із принципів національного режиму, рівності перед законом, спеціальних обмежень. І хоч законодавство про правове становище іноземних громадян у СРСР наділяло іноземців широким колом прав, на практиці їхня реалізація була не повною. Власне цей аспект є *перспективним напрямом* майбутніх досліджень.

Список використаних джерел

1. Васильченко О. Особливості правового статусу іноземців та осіб без громадянства при забезпеченні принципу рівності прав і свобод в Україні. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 23–28.
2. Радченко О. «Интурист» в Украине 1960–1980 годов: между красной пропагандой и твердой валютой : монография. Черкассы : Издательство Ю. А. Чабаненко, 2013. 203 с.
3. Бай Н. Развитие законодательства об иностранцах в советский период. URL: <http://49e.ru/ru/2013/5/9>
4. Лазарев Л., Марышева Н., Пантелеева И. Иностранные граждане: правовое положение. М. : Русское право, 1992. 320 с.
5. Assipova Z., Minnaert L. Tourists of the world, unite! The interpretation and facilitation of tourism towards the end of the Soviet Union (1962–1990). *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*. 2014. Vol. 6. No 3. Pp. 215–230.
6. Предупреждение правонарушений в отношении иностранных граждан. Сборник документов и материалов. Сост. И. Н. Ивашкин, В. Г. Шелестюк. К. : РИО МВД УССР, 1985. 128 с.
7. Международное право : учебник / отв. ред. Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. М. : Международные отношения, 1999. 624 с.
8. Конституція 1978 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>
9. Kozovoi A. The way to a man's heart: how the Soviet travel agency 'Sputnik' struggled to feed Western tourists. *Journal of Tourism History*. 2014. Vol. 6. No 1. Pp. 57–73.
10. Микульшин А. О принципах международно-правового регулирования положения иностранцев. *Труды высшей школы КГБ (Секретно)*. 1976. Вып. 10. С. 212–222.
11. Сіромський Р. Під пильним оком КДБ: іноземні туристи у Львові в 1960–1970-х роках. URL: <http://uamoderna.com/md/siromsky-under-kgb-control?fbclid=IwAR3nVhsy5P5PDyhPRZFIHvLGICFLFEMxltIs3l85niYwI1eBB0vMNZpHD5Q>
12. Режимные люди в СССР / ответственные редакторы Т. Кондратьева и А. Соколов. М. : РОССПЭН, 2009. 367 с.
13. Pattle Sh. Forging the Golden Ring: Tourist Development and Heritage Preservation in the Late Soviet Union. *The Slavonic and East European Review*. 2018. Vol. 96. No. 2. Pp. 283–309.
14. Брызгалов Ю., Стегний В. Разоблачаем ухищрения спецслужб ФРГ на канале иностранного туризма. *Сборник статей об агентурно-оперативной и следственной работе КГБ СССР*. 1985. № 105. С. 15–18.
15. Административная деятельность органов внутренних дел / под. ред. Л. Попова. М. : МВШМ, 1983. 545 с.
16. Международные соглашения и рекомендации Организации Объединённых Наций в области защиты прав человека и борьбе с преступностью. Сб. межд. документов. Вып. 1. Отв. ред. В. П. Игнатов, В. К. Суворов. М. : МВД СССР, 1989. 172 с.
17. Корнюшин В., Никитин Л. Контрабандисты привлечены к ответу. *Сборник статей об агентурно-оперативной и следственной работе КГБ СССР*. 1985. № 105. С. 32–36.

References

1. Vasylchenko, O. (2014). Osoblyvosti pravovoho statusu inozemtsiv ta osib bez hromadianstva pry zabezpechenni prynitsypu rivnosti prav i svobod v Ukraini [Features of the legal status of foreigners and

- stateless persons while ensuring the principle of equality of rights and freedoms in Ukraine]. *Yevropeyski perspektivy (European perspectives)*, 10, 23–28 [in Ukr.].
2. Radchenko, O. (2013). “Inturist” v Ukraine 1960–1980 godov: mezhdru krasnoi propagandoy i tverdoy valiutoy [Intourist in Ukraine 1960–1980: between extreme propaganda and hard currency]. Cherkassy: Izdatelstvo Yu. A. Chabanenko [in Russ.].
 3. Bai, N. (2013). Razvitiye zakonodatelstva ob inostrantsakh v sovetskiy period [Development of legislation on foreigners during the Soviet period]. Retrieved from <http://49e.ru/ru/2013/5/9> [in Russ.].
 4. Lazarev, L., Marysheva, N., & Panteleeva, Y. (1992). Inostrannye grazhdane: pravovoe polozheniye [Foreign citizens: legal status]. Moskva: Russkoe pravo [in Russ.].
 5. Assipova, Z., & Minnaert, L. (2014). Tourists of the world, unite! The interpretation and facilitation of tourism towards the end of the Soviet Union (1962–1990). *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 6 (3), 215–230.
 6. Ivashkiv, Y., & Shelestiuk, V. (Comp.). (1985). Preduprezhdeniye pravonarusheniy v otnoshenii inostrannykh grazhdan. Sbornik dokumentov i materialov [Prevention of offenses against foreign citizens. Collection of documents and materials]. K. : RIO MVD USSR [in Russ.].
 7. Kolosov, Yu., & Kuznetsov, V. (Ed.) (1999). Mezhdunarodnoye pravo [International law]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russ.].
 8. Konstytutsiya Ukrainskoi RSR 1978 r. [Constitution of the Ukrainian SSR 1978]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text> [in Ukr.].
 9. Kozovoi, A. (2014). The way to a man’s heart: how the Soviet travel agency “Sputnik” struggled to feed Western tourists. *Journal of Tourism History*, 6 (1), 57–73.
 10. Mykulshyn, A. (1976). O printsipakh mezhdunarodno-pravovogo regulirovaniya polozheniya inostrantsev [On the principles of international legal regulation of the situation of foreigners]. *Trudy vysshei shkoly KGB (Sekretno) (Works of the higher school of the KGB (Secret))*, 10, 212–222 [in Russ.].
 11. Siromskiy, R. (2019). Pid pylnym okom KDB: inozemni turysty u Lvovi v 1960–1970-kh rokakh [Under the watchful eye of the KGB: foreign tourists in Lviv in the 1960s and 1970 s]. Retrieved from <http://uamoderna.com/md/siromsky-under-kgb-control?fbclid=IwAR3nVhsy5P5PDyhPRZFIHvLGICFLFEMxltIs3l85niYwIleBB0vMNZpHD5Q> [in Ukr.].
 12. Kondratieva, T., & Sokolov, A. (Ed.). (2009). Rezhymnye ludi v SSSR [Regime people in the USSR]. Moskva: ROSSPEN [in Russ.].
 13. Pattle, Sh. (2018). Forging the Golden Ring: Tourist Development and Heritage Preservation in the Late Soviet Union. *The Slavonic and East European Review*, 96 (2), 283–309.
 14. Briazgalov Yu., & Stegnyy, V. (1985). Razoblachaem ukhyschreniya spetsssluzhb FRG na kanale inostrannogo turizma [Expose the tricks of the special services of the Federal Republic of Germany on the channel of foreign tourism]. *Sbornik statei ob agenturno-operativnoi i sledstvennoi rabote KGB SSSR (A collection of articles on the intelligence-operational and investigative work of the KGB of the USSR)*, 105, 15–18 [in Russ.].
 15. Popov, L. (Ed.). (1983). Administrativnaia deiatelnost organov vnutrennikh del [Administrative activities of the internal affairs bodies]. Moskva: MVShM [in Russ.].
 16. Ignatov, V., & Suvorov, V. (Ed.). (1989). Mezhdunarodnye soglasheniya i rekomendatsii Organizatsii Obiedinennykh Natsiy v oblasti zashchity prav cheloveka i borbe s prestupnostiu. Sbornik mezhdunarodnykh dokumentov [International agreements and recommendations of the United Nations in the field of human rights protection and the fight against crime. Collection of international documents]. Moskva: MVD SSSR [in Russ.].
 17. Korniushev, V., & Nikitin, L. (1985). Kontrabandisty privlecheny k otvetu [Smugglers have been brought to justice]. *Sbornik statei ob agenturno-operativnoi i sledstvennoi rabote KGB SSSR (A collection of articles on the intelligence-operational and investigative work of the KGB of the USSR)*, 105, 32–36 [in Russ.].

Стаття: надійшла до редакції 11.10.2020
прийнята до друку 30.11.2020
The article: is received 11.10.2020
is accepted 30.11.2020